

Waar de nood het hoogst is

De informatietekorten en -behoeften bij klanten van sekswerkers in België

YENTE NEELEN^a
GERT VERMEULEN^b



Panopticon, 39 (6), 507-518
© 2018 Maklu | ISSN 0771-1409 | November 2018

- ^a Assistent seksueel strafrecht, Institute for international Research on Criminal Policy (IRCP), Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht, Universiteit Gent (Corresp.: yente.neelen@ugent.be)
^b Gewoon hoogleraar en directeur, Institute for international Research on Criminal Policy (IRCP), Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht, Universiteit Gent

ABSTRACT

WHERE THE NEED PREVAILS. THE INFORMATION DEFICITS AND NEEDS OF CLIENTS OF SEX WORKERS IN BELGIUM

To date, no research has uncovered the information needs of clients of sex workers in Belgium. Moreover, existing information channels (NGO websites, advertising sites and discussion forums) are insufficient. As a consequence, stakeholders have highlighted the importance of information for clients. Focusing on the criminal and medical risks, this research therefore assesses whether the clients have based their knowledge on misperceptions and fragmentary information. In this study, the posts by clients on online discussion forums are examined. Based on these findings, an online survey was distributed through 4 NGO websites, 32 advertising sites and 6 discussion forums. A total of 334 clients were selected. Rather than information on the legal framework, the results indicate a higher need for information about condom use and the risks concerning sexually transmitted diseases. As such, an assessment of the needs of clients could enhance the information on criminalization and (health) risks that is available to clients.

Keywords: Clients of sex workers, health risks, legal framework

Kernwoorden: Klanten sekswerkers, gezondheidsrisico's, strafrechtelijk kader

1. INLEIDING

In België bleef onderzoek binnen de sekswerksector tot dusver sterk gefocust op de sekswerkers zelf (SANDERS, 2008; VERMEULEN, 2007; WEITZER, 2012). Onderzoek naar klanten van sekswerkers is schaars, en heeft in voorkomend geval voornamelijk betrekking op hun motieven om een sekswerker te bezoeken en op de mogelijkheid om signalen van uitbuiting te herkennen (VAN HUSEN & VAN DIJK, 2014; KARAMANLIS & BOELS, 2017). Een overkoepelend beeld, dat in bredere zin inzicht biedt in de kennis en informatienoden van klanten van sekswerkers, is afwezig.

Gegeven de risico's verbonden aan sekswerk, is het essentieel dat niet alleen sekswerkers, maar ook hun klanten over correcte informatie beschikken (VAN NUNEN, GRYSEELS & VAN HAL, 2012). Toch bieden bestaande informatiekanalen (middenveldwebsites, seksadvertentiesites en online-discussiefora) vaak enkel fragmentarische informatie. Ook zijn ze voornamelijk

gericht op de noden en vragen van sekswerkers en bevatten ze zelden een informatieluik voor klanten, zodat deze laatste slechts uitzonderlijk of hooguit indirect worden bereikt. Zo beperken middenveldwebsites (zoals deze van Ghapro, Pasop vzw, Sensoa, Boysproject) zich tot informatie over gezondheidsrisico's. Daarnaast bevatten seksadvertentiesites weinig informatie omtrent gezondheid en/of criminalisering, maar richten ze zich voornamelijk op het aanbieden van seks. Een kanaal waarop klanten wel informatie kunnen terugvinden zijn online-discussiefora. Het nadeel daarvan is dat de daar beschikbare informatie niet per definitie correct is (DI NICOLA et al., 2009; HOLT & BLEVINS, 2007; ZAITCH & STARING, 2009).

Vanuit het middenveld werd dan ook gevraagd aan deze lacunes, te weten: het gebrek aan een overkoepelend beeld en het fragmentarisch en onbetrouwbaar karakter van beschikbare informatie, tegemoet te komen, door na te gaan welke informatie klanten nodig hebben over het strafrechtelijk kader en de gezondheidsaspecten bij het beroep doen op sekswerkers en waarover er misvattingen bestaan dan wel een tekort aan informatie blijkt.¹

Dit artikel² geeft niet alleen (*infra*, onder 3) de visie van klanten weer op het strafrechtelijk kader inzake prostitutie (wetgeving en beleid, inclusief de tendens tot criminalisering van klanten van sekswerkers). Het biedt ook inzicht (*infra*, onder 4) in hoe klanten, die naar andere seksuele partners toe een grote medische verantwoordelijkheid dragen (VAN NUNEN, GRYSSELS & VAN HAL, 2012), omgaan met informatie over gezondheid (condoomgebruik, medische controle en seksueel overdraagbare aandoeningen).

2. METHODOLOGIE: KLANTEN VAN SEKSWERKERS DIE ONLINE ACTIEF ZIJN

Om inzicht te verkrijgen in de kennis van klanten en om na te gaan wat hun concrete noden zijn, is gekozen voor een multi-methode studie, bestaande uit enerzijds een inhoudsanalyse van de berichten op online-klanten- en discussiefora (DI NICOLA et al., 2009; HOLT & BLEVINS, 2007; ZAITCH & STARING, 2009) en anderzijds een online survey onder klanten van sekswerkers. Via inhoudsanalyse van de berichten kon belangrijke informatie verkregen worden zonder dat de onderzoeker bij de communicatie aanwezig moest zijn (NEUENDORF, 2002). Daardoor bleef ook de anonimiteit van de klanten gegarandeerd.

Omdat klanten van sekswerkers moeilijk te contacteren zijn, is gekozen voor een welbepaalde groep van klanten, namelijk diegenen die online actief zijn. Gezien deze respondenten actiever bezig zijn met de thematiek, precies doordat ze kennis hebben en effectief gebruik maken van klanten- en discussiefora, blijven andere klantprofielen mogelijk ondervertegenwoordigd in het onderzoek (HSIEH, KOVARIK & LOGAN, 2014; VAN HUSEN & VAN DIJK, 2014). Bovendien is het niet mogelijk om het werkelijke gedrag van de klanten na te gaan, aangezien de uitgevoerde analyse zich enkel baseert op wat klanten hebben geschreven op de geanalyseerde fora (<http://provla.xyz>; <http://www.hookers.nl>; <http://nzcforum.be>; <http://www.ijsberenforum.com>; <http://forum.kinky.nl>).

Deze fora worden beschouwd als de meest relevante. Ofwel hebben ze betrekking op de Belgische situatie, ofwel zijn ze te vinden op een specifiek Belgische website, ofwel gaat het om een Belgisch subforum. Ieder forum bevat recensies over sekswerkers, doorgaans gecategoriseerd volgens land en provincie. Gelet op de korte doorlooptijd van het onderzoek,

- 1 Najaar 2017/begin 2018 hebben auteurs een klantenonderzoek uitgevoerd in opdracht van hulpverleningsorganisaties Ghapro en vzw Pasop, die zich primair op gezondheidspreventie bij sekswerkers richten (zie VERMEULEN, FAGARDO & NEELLEN, 2018).
- 2 Het oorspronkelijk onderzoek werd ingedeeld in drie thema's: strafrechtelijk kader, uitbuiting en gezondheid. In dit artikel werd het thema uitbuiting gebundeld met het thema strafrechtelijk kader. Klanten moet de mogelijkheid geboden worden om een bewuste keuze te maken bij het betalen voor seksuele diensten, namelijk door het herkennen van signalen van uitbuiting.

werden recensies – uit een vrij gekozen periode³ – geselecteerd op basis van hun relevantie voor het onderzoek. Concreet gaat het om opinies, vragen en opmerkingen van klanten met betrekking tot de volgende elementen: gezondheid en risico's, uitbuiting/dwang, (inter)nationaal prostitutiebeleid, wetgevend kader inzake prostitutie, motieven voor seksbezoek, geraadpleegde informatiekanaalen omtrent sekswerk.

Aanvullend op de inhoudsanalyse is via een online-vragenlijst met zowel gesloten als open vragen verder en met meer scherpte gepeild naar de informatienoden van klanten (DUFFY et al., 2005; PAUWELS, 2013; SILLS & SONG, 2002). De gestandaardiseerde vragenlijst liet toe om meningen te kwantificeren.

6 online-discussiefora, 32 advertentiewebsites, 4 gezondheidsorganisaties werkzaam rond sekswerk en 1 sociaal mediakanaal werden gepolst naar hun bereidheid om de link naar de online-vragenlijst te verspreiden. Uiteindelijk gaven volgende kanalen expliciete goedkeuring om informatie over het onderzoek en de link naar de vragenlijst te verspreiden via sociale media of hun website: Provla, NZC forum, RedLights, Sensoa, Boysproject en de opdrachtgevende organisaties Ghapro en Pasop.

372 respondenten vulden de online-vragenlijst in. Vermits sommige respondenten de vragenlijst niet volledig hebben ingevuld of aangeven geen klant te zijn van een sekswerker, werden 38 vragenlijsten buiten beschouwing gelaten, zonder dat dit de interne geldigheid van het onderzoek in het gedrang brengt (DEERING et al., 2013; HUBERMAN & MILES, 2002; SILLS & SONG, 2002). Derhalve werden 334 vragenlijsten meegenomen in de finale analyse. Gezien de klanten deelnamen via zelfselectie blijven, zoals eerder gezegd, bepaalde klanten (en mogelijk ook klantprofielen) buiten beeld (COUPER, 2000; MILROD & MONTA, 2017; SILLS & SONG, 2002; VAN HUSEN & VAN DIJK, 2014), wat de externe validiteit van het onderzoek beperkt (DEERING et al., 2013). Er kan dus niet worden aangenomen dat de onderzoeksresultaten kunnen worden generaliseerd naar alle klanten van sekswerkers.

Alle respondenten in het onderzoek zijn van het mannelijk geslacht. Naar leeftijd situeert de grootste groep van klanten (31,4%) zich in de categorie 36-45 jaar, gevolgd door 27,8% in de categorie 26-36 jaar en 22,4% in de categorie 46-55 jaar. Jongvolwassenen van 18-25 jaar (9,1%) en de oudere populatie van 56-65 jaar en 65+ komen beduidend minder voor, met respectievelijk 7,6% en 1,8%. Geen enkele respondent is jonger dan 18 jaar. 302 (90,4%) respondenten hebben de Belgische nationaliteit en 29 (8,7%) respondenten zijn Nederlander. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat de deelname aan de vragenlijst werd aangemoedigd op Nederlandstalige discussiefora en advertentiewebsites. Verder is de meerderheid van de respondenten hoger opgeleid. 71% heeft een diploma hoger dan secundair onderwijs. Hoewel de werkstatus niet eenduidig positief is gecorreleerd met het opleidingsniveau, geeft 91,3% aan te werken, in tegenstelling tot 8,7% niet-werkenden. Van de 29 niet-werkenden zijn 16 respondenten hoger opgeleid en hebben 13 respondenten als hoogste diploma het secundair onderwijs. Daarnaast nemen 6 hoger opgeleide niet-werkende respondenten tussen 18-25 jaar deel aan dit onderzoek, wat erop kan wijzen dat het om studenten gaat. 42,8% van de klanten heeft geen relatie. 52,4% van de klanten heeft een vaste relatie en 4,8% had een losse relatie. 81% van de mannen die de vragenlijst hebben ingevuld, gaan naar vrouwen die aan thuisontvangst doen. Het feit dat de vragenlijst enkel online verspreid werd, kan dit verklaren. Advertentiesites bevatten immers veel advertenties voor thuisontvangsten. 60,8% van de respondenten doet dit op regelmatige basis, 2 tot 10 keer per jaar.

Klanten blijken overigens vaker te zoeken naar informatie m.b.t. gezondheid (54,7%) dan m.b.t. het strafrechtelijk kader (28,4%).

3 Afhankelijk van de thematiek en de omvang van het forum, werd er gekozen om alle recensies te lezen, dan wel enkel de recensies gedurende een tijdspanne van 10 jaar, met name de periode 2007-2017.

3. INFORMATIENODEN M.B.T. HET STRAFRECHTELIJK KADER: KLANTEN ALS HELPENDE PARTIJ

3.1. Inleiding

In België is sekswerk op zich niet strafbaar en bestaat er – op vandaag – geen specifieke strafbaarstelling voor klanten van sekswerkers. Alle activiteiten rond sekswerk zoals uitbating (art. 380, §1, 2° Sw.), verhuring (art. 380, §1, 3° Sw.) en levering van diensten aan de sekswerker (art. 380ter, §1 Sw.) worden wel strafbaar gesteld. Nochtans voeren steden en gemeenten een gedoogbeleid inzake exploitatie van sekswerk en verhuur van sekswerkruimtes. Dit gedoogbeleid is het gevolg van de invoering van de Wet tot de afschaffing van de reglementering van prostitutie (BS 13 september 1948), die moest verhinderen dat steden en gemeenten nog langer prostitutie zouden reglementeren. Sindsdien wordt een gedoogbeleid gevoerd via maatregelen die dienen ter bescherming van de openbare zedelijkheid en de openbare orde (VERMEULEN, 2007).

Er gaan echter stemmen op voor een criminalisering van klanten van sekswerkers. In Europa zien we ook een toenemende tendens daartoe. Deze neemt twee vormen aan. In Zweden en Frankrijk zijn alle klanten van sekswerkers strafbaar. In het Verenigd Koninkrijk zijn enkel klanten van gedwongen prostitutie strafbaar, maar wordt dwang vermoed. Het invoeren van deze strafbaarstellingen lijkt sterk gedreven door een louter morele visie dat sekswerk moet worden uitgebannen. Een strafbaarstelling van klanten steunt namelijk op een abolitionistisch idee van ongelijkheid tussen mannen en vrouwen waarbij alle vormen van sekswerk geweld inhouden tegen vrouwen (VERMEULEN & VAN DAMME, 2014; WEITZER, 2012).

Hoewel een strafbaarstelling van alle klanten van sekswerkers – naar met name Zweeds voorbeeld – absoluut niet ondersteund kan worden (Wetsvoorstel 4-257/1, 2007-2008; VERMEULEN & VAN DAMME, 2014), dient eventueel nagedacht te worden over een strafbaarstelling voor klanten van slachtoffers van mensenhandel en gedwongen sekswerk, maar dan wel op voorwaarde dat klanten een geïnformeerde en bewuste keuze moeten hebben kunnen maken (ANDERSON & DAVIDSON, 2003; HAGSTEDT, et al., 2009; ZAITH & STARING, 2009). Dit veronderstelt dat klanten ook een transparante keuzemogelijkheid hebben om te kiezen voor seksuele diensten waarvan de gebruikmaking niet strafrechtelijk wordt vervolgd omdat ze vrijwillig en in behoorlijke, niet-bezwaarde omstandigheden worden geleverd (VAN DAMME & VERMEULEN, 2012). Dat vergt dat klanten de kennis hebben om te kiezen voor kennelijk onbezwaarde seksuele diensten, en dus ook dat ze in staat zijn die te onderscheiden van situaties van uitbuiting (mensenhandel, gedwongen sekswerk...).

3.2. Discussie

Zeker nu deze trend klanten direct aanbelangt, is het opmerkelijk dat wetenschappelijk onderzoek naar de visie erop van klanten schaars en quasi-onbestaande is in België. Daarom is in het gevoerde onderzoek gepeild naar (1) de mening van klanten over een mogelijke strafbaarstelling en (2) de mogelijkheid voor klanten om een bewuste keuze te maken bij het betalen voor seksuele diensten, met name door het herkennen van signalen van uitbuiting.

Steunen klanten een strafbaarstelling?

83% van de respondenten weet dat ze niet strafbaar zijn als klant van een sekswerker. Toch kunnen we niet algemeen stellen dat klanten over voldoende informatie beschikken m.b.t. het strafrechtelijk kader. Op basis van de inhoudsanalyse van de discussiefora blijken fo-

rumgebruikers immers vaak vragen te hebben rond het gedoogbeleid inzake exploitatie van prostitutie en verhuur van sekswerkruimtes in Belgische steden en gemeenten.

Niettemin zijn klanten op de hoogte van de Europese tendens om – alle of een bepaalde groep van – klanten van sekswerkers strafbaar te stellen.⁴ Uit schaars bestaand klantenonderzoek blijkt dat klanten de abolitionistische visie achterhaald vinden, maar ook dat mensenhandel en gedwongen sekswerk bestraft moeten worden (KARAMANLIS & BOELS, 2017). Zij achten een onderscheid tussen vrijwillig en gedwongen sekswerk nuttig, waarbij dat laatste moet vervolgd worden. Ons onderzoek bevestigt dat klanten gekant zijn tegen het invoeren van een algemene strafbaarstelling van klanten, die ze louter zien als symptoombestrijding (*posts* op Provla en NZC).

(Hoe) kunnen klanten signalen van uitbuiting herkennen?

Recent onderzoek naar de mogelijkheid van klanten om signalen van uitbuiting te herkennen en/of hun bereidheid om misbruik aan autoriteiten te melden (KARAMANLIS & BOELS, 2017; HUSEN & VAN DIJK, 2014) geeft aan dat klanten moeilijk signalen van uitbuiting herkennen (FLIGHT & HULSHOF, 2009; KARAMANLIS & BOELS, 2017; ZAITCH & STARING, 2009). Op basis van ons onderzoek blijkt dat 22,8% van de klanten ooit een sekswerker hebben ontmoet waarvan ze vermoeden dat die gedwongen of uitgebuit werd. De meerderheid van de respondenten (77,2%) werd hier nog nooit mee geconfronteerd. Bovendien werd aan alle respondenten – eventueel hypothetisch wanneer zij hier nog niet mee werden geconfronteerd – gevraagd via welke concrete signalen zij uitbuiting, mensenhandel en/of gedwongen sekswerk (denken te kunnen) herkennen. De meeste klanten (77,5%) wijzen op het gebrek aan bewegingsvrijheid⁵ en controle door een pooier als mogelijk signaal. Daarnaast worden ook een depressieve indruk (68,9%), uiterlijke kenmerken zoals blauwe plekken (65,3%) of het niet spreken van Nederlands of Engels (38,6%) gezien als indicatief. Andere gerapporteerde signalen zijn: het hebben van een tattoo met een mannennaam, een overaanbod van diensten, een angstige indruk, het frequent veranderen van werkplaats, goedkope prijzen en druggebruik. We kunnen dus concluderen dat klanten van sekswerkers, ongeacht of zij reeds werden geconfronteerd met een situatie van uitbuiting, wel degelijk adequaat signalen herkennen en kunnen duiden.

Als klanten geconfronteerd worden met slachtoffers van mensenhandel of gedwongen sekswerk, zouden ze deze sekswerkers vermijden (KARAMANLIS & BOELS, 2017; VAN HUSEN & VAN DIJK, 2014). De reden daarvoor zou met name liggen in het feit dat klanten zich schuldig voelen over het bijdragen aan een systeem waarbij vrouwen 'slachtoffer' worden. Ze zouden evenwel niet geneigd zijn zelf actie te ondernemen om de situatie te veranderen, maar hun rol bestaat uit het wegblijven bij deze slachtoffers. Ons onderzoek bevestigt dit slechts ten dele. Alleszins verkiezen de meeste klanten een sekswerker die het werk expliciet vrijwillig doet. Aan de 76 respondenten die ooit al een sekswerker hebben ontmoet waarbij ze gedwongen sekswerk vermoedden, werd gevraagd of ze iets hebben ondernomen om de betrokken sekswerker te helpen. Slechts een minderheid van de klanten (36,8%) geeft aan dat ze bij een vermoeden de betrokken sekswerker vermijden. Wel bevestigd wordt dat de meeste respondenten (79%) geen klacht indienen of melding maken bij een bevoegde instantie. Dit omdat ze twijfelen aan het eigen inschattingsvermogen, omdat ze geen vertrouwen hebben in de officiële instanties, omdat ze zich niet verantwoordelijk voelen of zelf niet

4 In het kader van een invoering van een strafbaarstelling verwijzen forumgebruikers voornamelijk naar mediaberichtgeving.

5 In dit artikel heeft het gebrek aan bewegingsvrijheid betrekking op de vrijheid in doen en laten, bv. niet lang weg mogen.

in de problemen willen komen. Andere respondenten laten weten dat ze via een andere weg hebben geprobeerd om hulp te bieden aan de sekswerker (via sms of een persoonlijk gesprek). Op de vraag aan alle respondenten of ze ooit stappen zouden ondernemen om een sekswerker te helpen, geeft de meerderheid (69,5%) aan dit wel te zullen doen. Mogelijk is dit een overschatting van het eigenlijke gedrag omwille van de sociale wenselijkheid van het antwoord (KRUMPAL, 2013; NEDERHOF, 1985).

4. INFORMATIENODEN M.B.T. GEZONDHEID: KLANTEN ALS BEPALENDE PARTIJ

4.1. Inleiding

In België zijn er geen medische plichten voor sekswerkers (VAN NUNEN, GRYSEELS & VAN HAL, 2012; VAN EECKHOUTTE, 2012). Wanneer een sekswerker bijvoorbeeld een infectie heeft opgelopen, kan deze dus niet verplicht worden om – tijdelijk – te stoppen met werken. De medische gezondheidszorg wordt gratis aangeboden, maar het blijft een vrijwillige keuze van de sekswerker daar al dan niet op in te gaan (Ghapro, 2016).

Naast sekswerkers vormen klanten de bepalende partij bij seksuele contacten. Meer specifiek vervullen klanten bij het overbrengen van seksueel overdraagbare aandoeningen en het gebruik van condooms een belangrijke brugfunctie naar andere seksuele partners toe (SCHEI & STIGUM, 2010). Gezien de gezondheidsrisico's waaraan sekswerkers, klanten en andere seksuele partners blootgesteld worden, maakt een medische bescherming afgestemd op deze risico's deel uit van het recht op seksuele gezondheid (VAN NUNEN, GRYSEELS & VAN HAL, 2012). De eigenheid van het beroep noodzaakt een bestendiging en verdere uitbouw van het bestaande informatieaanbod.

4.2. Discussie

Krijgen klanten de gevraagde seksuele diensten?

Blijkens voorgaand onderzoek is de vraag naar onveilige seksuele diensten hoog, en het aantal sekswerkers dat vaginale of anale seks zonder condoom toelaat laag (VAN NUNEN, GRYSEELS & VAN HAL, 2012). Wanneer de online-berichtgeving omtrent condoomgebruik geanalyseerd wordt, blijkt dat de keuze voor een condoom o.a. beïnvloed wordt door de aard van de seksuele betrekking die klanten vragen.⁶ Om na te gaan of er enige discrepantie bestaat tussen de gevraagde en verkregen seksuele betrekkingen – wat kan wijzen op onderhandelingscapaciteiten van de sekswerker – wordt in huidig onderzoek een onderscheid gemaakt tussen de seksuele diensten die het meest worden gevraagd en de seksuele diensten die het meest worden verkregen. We merken een duidelijk verschil op tussen de gevraagde en verkregen seksuele handelingen, maar dit verschil wijst niet eenduidig op de onderhandelingscapaciteiten van de sekswerker (CHETWYND & REED, 1997; JOHNSTON, 2010). Daarom is ook nagegaan welke seksuele diensten klanten vaker verkrijgen dan ze zelf vragen. Het cijfermateriaal kunnen we op twee manieren interpreteren.

Enerzijds wordt meer tegemoetgekomen aan de vraag als het seksueel risico lager is. Dit is onder meer het geval bij vaginale seks met condoom (81,1% (271) vragende klanten – 85% (284) verkrijgende klanten), pijpen met (36,5% (122) vragende klanten – 56,3% (188) verkrijgende klanten) en zonder condoom (75,4% (252) vragende klanten – 79% (264) verkrijgende klanten), en massage met *happy ending* (18,9% (184) vragende klanten – 40,7% (136) verkrij-

6 Enige nuance moet aangebracht worden naargelang het soort forum dat de klant bezoekt (forum Provla voor condoom versus forum Neuken Zonder Condoom tegen condoom).

gende klanten). Wanneer de respondenten vragen naar vaginale seks zonder condoom is dit voornamelijk omdat zij een vertrouwensband hebben met de sekswerker of omdat ze gaan voor een *girlfriend experience* (gfe), ondanks de kennis van de respondenten over het hoge risico op een soa. Voorgaand onderzoek bevestigend (ATCHISON & BURNETT, 2016), kunnen we stellen dat de interactie met de sekswerker een veel voorkomende factor is om geen condoom te gebruiken. Redenen om wel een condoom te gebruiken, zijn het voorkomen van een soa en respect voor de sekswerker (KARANDIKAR & GEZINSKI, 2012). Pijpen zonder condoom wordt door de meeste respondenten gevraagd en verkregen (75,4% (252) vragende klanten – 79% (264) verkrijgende klanten). Hier kunnen we veronderstellen dat deze handeling in de plaats komt van risicovollere seksuele betrekkingen (ADRIAENSSENS & HENDRICKX, 2012; RAYMOND, 2004; VAN NUNEN, GRYSEELS & VAN HAL, 2012). Hoewel in huidig onderzoek zowel de forumgebruikers als de respondenten aangeven op de hoogte te zijn van het risico op soa, zijn de spanning en de kick doorslaggevend. Fins onderzoek naar discussiefora rond sekswerk (REGUSHEVSKAYA & TUORMAA, 2014) toont evenwel aan dat klanten misvattingen hebben over risico-overdracht. Pijpen zonder condoom houdt wel degelijk gezondheidsrisico's in (KARANDIKAR & GEZINSKI, 2012; VAN NUNEN, GRYSEELS & VAN HAL, 2012).

Anderzijds wordt er minder tegemoetgekomen aan de vraag bij risicovollere seksuele betrekkingen zoals bijvoorbeeld anaal met (19,5% (65) vragende klanten – 15,9% (53) verkrijgende klanten) en zonder condoom (4,8% (16) vragende klanten – 2,1% (7) verkrijgende klanten), vaginaal zonder condoom (18,9% (63) vragende klanten – 14,4% (48) verkrijgende klanten), soft (12,6% (42) vragende klanten – 11,1% (37) verkrijgende klanten) en hard (3,0% (10) vragende klanten – 2,1% (7) verkrijgende klanten) SM.

Wie is verantwoordelijk voor medische controle: klant, uitbater en/of sekswerker?

De meeste respondenten weten dat sekswerkers in België niet verplicht zijn zich te laten testen op een soa. Toch denkt 40% dat dit wel zo is. Op de vraag wie de verantwoordelijkheid draagt om zich te laten controleren, zijn de reacties op de online fora verschillend van de antwoorden op de online-vragenlijst. Hoewel de meeste forumgebruikers de sekswerker verantwoordelijk achten, geeft de meerderheid van respondenten (56,6%) aan dat de verantwoordelijkheid om zich te laten testen voornamelijk bij de klant ligt. 36,5% is van mening dat er een gedeelde verantwoordelijkheid geldt, waarbij zowel de sekswerker, de uitbater als de klant een cruciale rol spelen. Bovendien vindt slechts een minderheid van de respondenten (5,7%) dat de exclusieve verantwoordelijkheid voor veilige seks⁷ bij de sekswerker ligt.

Correlatie onbeschermd seksueel contact en testen op soa's

Voorgaand onderzoek raadt sekswerkers die veilig werken aan om zich minstens jaarlijks te laten controleren op soa's (VAN NUNEN, GRYSEELS & VAN HAL, 2012). Wanneer klanten rechtstreeks worden bevraagd naar de frequentie van een medische controle op soa's, geeft iets meer dan de helft van de klanten (57,9%) aan zich te laten testen op een soa, waarvan 21,9% zich jaarlijks laat testen, 14,7% zich heeft laten testen naar aanleiding van een gescheurd condoom, onveilig seksueel contact, niet meer weten wat er gebeurd is, en/of het ervaren van last of symptomen, 12,9% zich minder dan één keer per jaar heeft laten testen en 8,4% zich jaarlijks laat testen en extra laat controleren. Bovendien, laat de meerderheid (74,1%) zich testen bij een huisarts. Toch heeft minder dan de helft van de klanten (42,1%) die op

7 Veilige seks is ruimer dan medische controle. Veilige seks betekent dat de sekswerker zichzelf en anderen beschermt tegen een besmetting met soa's.

regelmatige basis een sekswerker bezoekt zich nog nooit laten testen. De voornaamste redenen die klanten aangeven om zich niet te laten testen, is het hebben van een vaste relatie. Andere redenen om zich niet te laten testen zijn het niet weten waar ze zich moeten laten testen, er geen behoefte aan hebben, altijd met condoom vrijen, angst hebben voor het resultaat en onzeker zijn over de anonimiteit.

In ons onderzoek peilden we bijkomend naar de correlatie tussen het hebben van onbeschermd seksueel contact en het zich al dan niet laten testen op soa's. Eerder onderzoek toont immers aan dat de meerderheid van sekswerkers zich laat testen op een soa wanneer zij problemen hebben gehad bij het gebruik van een condoom (VAN NUNEN, GRYSEELS & VAN HAL, 2012). Volgens ons onderzoek laten klanten die steeds een condoom gebruiken bij een sekswerker zich niet of minder vaak testen op soa's dan klanten die onveilige seksuele contacten hebben met sekswerkers. Het percentage van klanten dat onbeschermd seksuele contacten vraagt terwijl ze geen soa-controle laten afnemen, is evenwel hoog. Meer bepaald liet 36,5% van de klanten die vaginale seks zonder condoom vroeg, zich niet testen op soa's en liet 31,7% zich jaarlijks testen (11,1% na een bepaalde situatie). Een minderheid van 9,5% vroeg minder dan één keer per jaar een soa-controle aan. In tegenstelling tot vaginale betrekkingen zonder condoom, liet 31,2% van de klanten die anale seks zonder condoom vroeg, zich jaarlijks testen (18,8% naar aanleiding van een bepaalde gebeurtenis). 12,5% van de klanten deed dit minder dan één keer per jaar of enkel naar aanleiding van een voorgedane situatie. Deze resultaten liggen in lijn met voorgaand onderzoek naar de transmissie van soa in de sekswerksector (PAN et al., 2011; XANTIDIS & MCCABE, 2000). Hierdoor ontstaat niet alleen een risico (op bijvoorbeeld een infectie) bij de klant zelf, maar ook bij een andere seksuele partner. Naar de toekomst toe dienen de percentages van jaarlijkse controles bij deze groep te stijgen (VAN NUNEN, GRYSEELS & VAN HAL, 2012). Een foutief idee over onbeschermd seksueel contact, over soa's en medische controles kan immers zorgen voor een vals gevoel van veiligheid, niet alleen bij klanten maar ook bij de andere seksuele partners (REGUSHEVSKAYA & TUORMAA, 2014).

5. PERSPECTIEVEN VOOR BELEID EN PRAKTIJK

Het gevoerde onderzoek naar de kennis van klanten van sekswerkers, om hun rol in de strijd tegen mensenhandel beter te kunnen inschatten en hun verantwoordelijkheid in geval van gezondheidsrisico's te verduidelijken, vult niet alleen een wetenschappelijk kennishiaat, maar is ook voor de praktijk en middenveldorganisaties van belang. Informatietekorten dienen ingevuld en misvattingen tegengegaan.

Klanten blijken allesbehalve vragende partij voor het invoeren van een veralgemeende strafbaarstelling van klanten van sekswerkers. Niettemin vinden ze een strafbaarstelling zinvol voor klanten die wetens en willens seksuele diensten kopen van een sekswerker die geen onbezwaarde en autonome keuze voor sekswerk heeft gemaakt. Dergelijke strafbaarstelling is o.i. maar mogelijk wanneer klanten geïnformeerd kunnen kiezen en bijgevolg signalen van mensenhandel of gedwongen sekswerk kunnen herkennen (VAN DAMME & VERMEULEN, 2012). Een concrete opsomming van herkenningssignalen op de website van middenveldorganisaties (zoals bijvoorbeeld Ghapro, Pasop vzw, Boysproject) kan klanten nog breder dan vandaag bewust maken van indicaties van uitbuiting, mensenhandel of gedwongen sekswerk. Daarnaast bevestigt huidig onderzoek dat klanten slachtoffers van mensenhandel of gedwongen sekswerk niet zelden (zullen) vermijden en dat ze liever geen melding maken van zulke situaties (KARAMANLIS & BOEL, 2017). In dit opzicht is het nuttig om na te denken over hoe de meldingsbereidheid van klanten te verhogen, zeker nu uit ons onderzoek is gebleken dat een meerderheid van de totale respondentengroep aangeeft slachtoffers wel degelijk te willen helpen. In Nederland bijvoorbeeld werd een centraal meldpunt

(Meld Misdaad Anoniem)⁸ opgericht met als doel klanten van slachtoffers van mensenhandel of gedwongen sekswerk te sensibiliseren en hen aan te sporen om hier melding van te maken (VAN VIANEN et al., 2006). In België kennen we geen gelijkaardig centraal meldpunt, maar bestaat de mogelijkheid om anoniem melding te maken bij de gespecialiseerde hulpverleningsorganisaties (zoals bijvoorbeeld PAG-ASA). Deze mogelijkheid moet dringend aan bekendheid winnen bij klanten. Daarnaast is het ook van belang dat de desbetreffende hulpverleningsorganisaties inzetten op het optimaliseren van hun websites (bijvoorbeeld concrete opsomming van signalen: werk, verblijf, contact met derden, fysiek voorkomen, mentale toestand, gedrag...), opdat klanten eenvoudig een melding kunnen doen.

Verder maakt het gevoerde onderzoek duidelijk dat niet alleen sekswerkers maar ook klanten over correcte informatie m.b.t. gezondheidsrisico's moeten beschikken, aangezien de vraag naar bepaalde seksuele handelingen zonder condoom (zoals pijpen) groot is. Er moet derhalve blijvend respectievelijk meer ingezet worden op preventie-initiatieven (zoals voorlichting en educatie) voor sekswerkers én klanten (Ghapro, 2017; WARD, 2005). Zo moeten sekswerkers ondersteund worden in het vergroten van hun *agency* om klanten te herinneren aan de potentiële risico's van onbeschermde seksuele betrekkingen voor zichzelf, de klant en hun andere seksuele partner(s) (HUANG, MAMAN & PAN, 2012; JOHNSTON, 2010; SANDERS, 2008). Daarnaast moeten klanten die een zekere vorm van 'gewenning' aan voorlichtingscampagnes vertonen, gestimuleerd worden om te kiezen voor de minst risicovolle seksuele betrekking voor zichzelf en hun seksuele partner(s) (Ghapro, 2017; SURYAWANSHI et al., 2013). Hulpverleningsorganisaties (zoals Ghapro en vzw Pasop) kunnen eveneens preventie en *harm reduction* strategieën toepassen via hun websites – door een eigen 'soa-pagina' of via een doorverwijzing naar de site van Sensoa. Bovendien dienen klanten ook aangemoedigd te worden om minstens één keer per jaar een soa-controle te ondergaan. Bijgevolg kan het interessant zijn om – naast de bestaande mogelijkheid bij het Instituut voor Tropische Geneeskunde – anonieme en gratis testlocaties voor klanten in te richten. Een duidelijke vermelding op de website van het Instituut voor Tropische Geneeskunde en andere instellingen die soa-testen (vertrouwelijk en/of gratis) uitvoeren, is dan aan te raden.

Nu de informatienoden beter bekend zijn, is het zaak werk te maken van het beschikbaar maken van de relevante informatie en de raadpleegbaarheid ervan voor en raadpleging ervan door klanten te maximaliseren. In elk geval moeten de bestaande informatiekanalen (middenveldwebsites, seksadvertentiesites) zich beter toespitsen op de – vandaag onderbelichte – klantendoelgroep, idealiter door er een apart, gericht informatieluik voor uit te bouwen. Een goed voorbeeld is de website van soaids.nl, dat verschillende informatie-categorieën (prostitutie, seks & soa's, prostitutiewerkplekken, mannelijke prostitués, klanten van prostituees, transseksuele prostitutie, exploitanten) voorziet.

Opvolgingsonderzoek naar en monitoring van de effectieve raadpleging van een eventueel nieuw of versterkt informatieaanbod naar klanten én van de reële gedragsimpact ervan zijn een must.

REFERENTIES

Literatuur

- ADRIAENSSENS, S., & HENDRICKX, J. (2012). Sex, price and preferences: accounting for unsafe sexual practices in prostitution markets. *Sociology of Health & Illness*, 34(5), 665-680.
- ANDERSON, B., & O'CONNELL DAVIDSON, J. (2003). *Is Trafficking in Human Beings Demand Driven? A Multi-Country Pilot Study*. Geneva: IOM.

8 Anoniem melden kan via telefoon of online via M.

- ATCHISON, C., & BURNETT, P. J. (2016). The social dynamics of safe sex practices among Canadian sex industry clients. *Sociology of Health & Illness*, 38(6), 939-956.
- COUPER, M. (2000). Web Surveys: A Review of Issues and Approaches. *The Public Opinion Quarterly*, 64(4), 464-494.
- DEERING, K.N., VICKERMAN, P.P.M., MOSES, S., BLANCHARD, J.F., RAMESH, B.M., ISAC, S., & BOILY, M.C. (2013). Differences Between Seven Measures of Self-Reported Numbers of Clients of Female Sex Workers in Southern India: Implications for Individual- and Population-Level Analysis. *AIDS and Behavior*, 17(2), 649-661.
- DI NICOLA, A., CAUDURO, A., LOMBARDI, M., & RUSPINI, P. (2009). *Prostitution and Human Trafficking. Focus on Clients*. New York: Springer.
- DUFFY, B., SMITH, K., TERHANIAN, G., & BREMER, J. (2005). Comparing data from online and face-to-face surveys. *International Journal of Market Research*, 47(6), 615-639.
- FLIGHT, S., & HULSHOF, P. (2009). *Klanten van raamprostitutie. De vraag naar raamprostitutie in Amsterdam onderzocht*. Amsterdam: DSP-groep.
- Ghapro. (2016). *Jaarverslag*. Antwerpen: Ghapro.
- HAGSTEDT, J., KORSELL, L., & SKAGERÖ, A. (2009). In the land of prohibition? Clients and Trafficked Women in Sweden. In A. CAUDURO, A. DI NICOLA, M. LOMBARDI & P. RUSPINI (Eds.), *Prostitution and Human Trafficking. Focus on Clients* (pp. 163-204). New York: Springer.
- HOLT, T., & BLEVINS, K. (2007). Examining sex work from the client's perspective: assessing johns using on-line data. *Deviant Behavior*, 28(4), 333-354.
- HSIEH, C.S., KOVÁRIK, J., & LOGAN, T. (2014). How central are clients in sexual networks created by commercial sex? *Scientific Reports*, 4, 1-9.
- HUANG, Y., MAMAN, S., & PAN, S. (2012). Understanding the diversity of male clients of sex workers in China and the implications for HIV prevention programmes. *Global Public Health*, 7(5), 509-521.
- HUBERMAN, A., & MILES, M. (2002). *Introduction*. In A. M. HUBERMAN & M. B. MILES (Eds.), *The qualitative researcher's companion* (pp. 9-13). California: Sage Publications.
- JOHNSTON, C.L., CALLON, C., LI, K., WOOD, E., & KERR, T. (2010). Offer of financial incentives for unprotected sex in the context of sex work. *Drug Alcohol Review*, 29, 144-149.
- KARAMANLIS MARADIAGA, K., & BOELS, D. (2017). Klanten van prostitutie en hun potentiële betrokkenheid bij de herkenning van geweld: een meerwaarde voor het politionele onderzoek? In *Handboek Politiediensten (Vol 12)* (pp. 167-192). Mechelen: Kluwer.
- KARANDIKAR, S., & GEZINSKI, L. B. (2012a). "These girls gave me AIDS. Why should I use condoms?" Clients of Sex Workers in Kamathipura Express Their Attitudes About HIV. *Journal of HIV/AIDS & Social Services*, 11(2), 140-161.
- KRUMPAL, I. (2013). Determinants of social desirability bias in sensitive surveys: a literature review. *Quality & Quantity*, 47(4), 2025-2047.
- MILROD, C., & MONTA, M. (2017). Older Male Clients of Female Sex Workers in the United States. *Archives of Sexual Behavior*, 46(6), 1867-1876.
- MONTA, M.A. (2000). *Focusing on the Clients of Street Prostitutes: A Creative Approach to Reducing Violence Against Women*. US Department of Justice.
- NEDERHOF, A.J. (1985). Methods of coping with social desirability bias: a review. *European Journal of Social Psychology*, 15, 263-280.
- NEUENDORF, K.A. (2002). *The content analysis handbook*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- PAN, S., PARISH, W. L., & HUANG, Y. (2011). Clients of Female Sex Workers: A Population- Based Survey of China. *The Journal of Infectious Diseases*, 204, 1211-1217.
- PAUWELS, L. (2013). *Kwantitatieve criminologie. Basishandboek kwantitatieve methoden van criminologisch onderzoek*. Gent: Academia Press.
- RAYMOND, J.G. (2004). Prostitution on Demand. Legalizing the Buyers as Sexual Consumers. *Violence against women*, 10(10), 1156-1186.

- REGUSHEVSKAYA, E., & TUORMAA, T. (2014). How prostitution customers value health and position health in their discussions? Qualitative analysis of online forums. *Scandinavian Journal of Public Health*, 42, 603-610.
- SANDERS, T. (2008). *Paying for Pleasure. Men who Buy Sex*. Collumpton: Willan Publishing.
- SCHEI, B., & STIGUM, H. (2010). A study of men who pay for sex, based on the Norwegian National Sex Surveys. *Scandinavian Journal of Public Health*, 38(2), 135-140.
- SILLS, S. J., & SONG, C. (2002). Innovations in Survey Research: An Application of Web-Based Surveys. *Social Science Computer Review*, 20(1), 22-30.
- SURYAWANSHI, D., BHATNAGAR, T., DESHPANDE, S., ZHOU, W., SINGH, P., & COLLUMBIEN, M. (2013). Diversity among Clients of Female Sex Workers in India: Comparing Risk Profiles and Intervention Impact by Site of Solicitation. Implications for the Vulnerability of Less Visible Female Sex Workers. *PLoS ONE*, 8(9), 1-9.
- VAN DAMME, Y., & VERMEULEN, G. (2012). De criminalisering van vraagzijde-actoren van mensenhandel en arbeidsexploitatie: eerste inzichten van een studie naar de wenselijkheid van een nieuwe strafbaarstelling. In *Update in de criminologie VI: actuele ontwikkelingen inzake EU-strafrecht, veiligheid & preventie, politie, strafprocedure, prostitutie en mensenhandel, drugsbeleid en penologie*, VI. (pp. 194-209). Antwerpen-Apeldoorn: Maklu.
- VAN EECKHOUTTE, W. (2013). Seks als beroep: voor werknemers en zelfstandigen. Arbeids- en sociale zekerheidsrechtelijke implicaties van de Gentse lokale aanpak van sekswerk. *Orde van de Dag*, 64, 43-48.
- VAN HUSEN, G., & VAN DIJK, T. (2014). *In gesprek met de klant. Een onderzoek naar klanten van prostituees en hun rol bij de aanpak van misstanden*. Amsterdam: Rapport GGD.
- VAN NUNEN, K., GRYSEELS, C., & VAN HAL, G. (2012). *Effectonderzoek naar preventie bij sekswerkers*. Onderzoeksrapport. Antwerpen: onderzoeksgroep Medische Sociologie en Gezondheidsbeleid.
- VAN VIANEN, R., MAASKANT, G., WIJERS, M., & TER WOERDS, S. (2007). *Positie van slachtoffers van mensenhandel*. Rapport. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut en Adviesbureau Van Montfoort.
- VERMEULEN, G. (2007). *Betaalseksrecht. Naar regulering of legalisering van niet-problematische prostitutie?* Antwerpen-Apeldoorn: Maklu.
- VERMEULEN, G., FAGARDO, B., & NEELEN, Y. (2018). *Verkenkend onderzoek naar het online zoekgedrag naar informatie omtrent sekswerk en seksuele gezondheid door klanten van sekswerkers*. Onderzoeksrapport i.o.v. Ghapro en vzw PasOp. Gent: Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP).
- VERMEULEN, G., & VAN DAMME, Y. (2014). Client criminalisation for guilty knowledge of (trafficking for) sexual exploitation. In N. PERŠAK & G. VERMEULEN (Eds.), *Reframing prostitution. From discourse to description, from moralisation to normalisation?* (pp. 271-295). Antwerpen-Apeldoorn: Maklu.
- WARD, H., MERCER, C. H., WELLINGS, K., FENTON, K., ERENS, B., COPAS, A., & JOHNSON, A. M. (2005). Who pays for sex? An analysis of the increasing prevalence of female commercial sex contacts among men in Britain. *Sexual Transmitted Infections*, 81, 467-471.
- WEITZER, R. (2012). *Legalizing prostitution. From illicit vice to lawful business*. New York: New York University Press.
- ZAITCH, D., & STARING, R. (2009). The Flesh is Weak, the Spirit Even Weaker Clients and Trafficked Women in the Netherlands. In A. CAUDURO, A. DI NICOLA, M. LOMBARDI & P. RUPPINI (Eds.), *Prostitution and Human Trafficking. Focus on Clients* (pp. 67-122). New York: Springer.
- XANTIDIS, L., & MCCABE, M. P. (2000). Personality characteristics of male clients of female commercial sex workers in Australia. *Archives of Sexual Behavior*, 29(2), 165-176.

Wetgeving en beleid

Verdrag van de Verenigde Naties ter bestrijding van de mensenhandel en van de exploitatie van andermans prostitutie van 21 maart 1950, *BS* 13 augustus 1965 (Verdrag van New York).

Wet van 21 augustus 1948 tot afschaffing van de officiële reglementering van de prostitutie, *BS* 13 september 1948.

Wetsvoorstel tot invoeging van een artikel 380quater in het Strafwetboek met betrekking tot het gebruiken van diensten van seksuele aard geleverd door een slachtoffer van mensenhandel, *Parl.St.* Senaat 2007-08, nr. 4-257/1.